

Giedrius Subačius
Aurelija Tamošiūnaitė

Asmeninės lietuvių kalbos duomenų bazė

XXI amžiaus pradžioje jau esame labai įpratę prie bendrinės lietuvių kalbos. Daug dešimtmečių ja rašome, kalbame ir apie tai beveik nesusimąstome. Na, gal šį tą pasvarstome nebent tada, kai pasijuntame netikri dėl savo kalbos įgūdžių. Kas nors pasako *autostrada*, o mes pagalvojame: „Ar tik nereikia sakyti *greitkelis*?“.

Mėgstame įsivaizduoti, kad bendrinė kalba vos ne visur ir visada yra viena, kad mintys bendrine kalba lekia tiesiai, aiškiai kaip išsimiegojęs vairuotojas greitkeliu. Kad taisyklės gerai saugo bendrinę kalbą – kaip kelio ženklai. O kai išklystame iš taisyklių, tai sulėtiname ar ir visai sutrikdome lekiančią mintį – visai kaip nuo greitkelio į griovį nulėkęs vairuotojas.

Vis dėlto bendrinė kalba yra daug sudėtingesnė sistema nei plikas greitkelis. Ji yra ir tie kiti keliai, kuriais vykstame į parduotuvę, darbą, vaikų darželį. Net tie negrįsti vieškeliai, kuriais važiuojame aplankyti artimųjų į kaimo kapines, net tie duobėti keleliai, kuriais tik sausrotą vasarą galime pasiekti sugriautą senelių tėviškę – visi jie yra bendrinė kalba. Kad visur nuvažiuotum, greitkelio nepakan-ka – reikia ištiso kelių tinklo. Taip ir bendrinė kalba – jos reikia ne tik knygai ar laikraščiu, ne tik pamokai ar radijo laidai – jos reikia ir laiškui ar dienoraščiu, be jos nebūtų ir pašnekėsio su kaimynu ar vaiku.

Į tą viešelių ir kelelių kalbą neretai nekreipiame dėmesio, ją laikome vienadiene ir ne tokia svarbia. Gautą laišką iš pusseserės palaikome dieną kitą ir numetame. O juk prapuldytas laiškas yra visai kaip tas užžėlęs keliukas į senelių tėviškę – dar viena nutrūkusi gija į praeitį, dar vienas visam laikui ištrintas tėviškės kalbos vingis.

Stengdamiesi išsaugoti šiuos lietuvių kalbos kelelius ir vieškelius, Čikagoje, Ilinojaus universitetė, Pasaulio lietuvių bendruomenės Lituanistikos katedroje, kartu su Nacionaline Martyno Mažvydo biblioteką ir Vytauto Didžiojo universitetu, Lietuvių kalbos bei Lietuvių literatūros ir tautosakos institutais pradėjome kurti asmeninės (privacijos), kasdienės rašomosios lietuvių kalbos duomenų bazę. Kaupiame, saugome ir ketiname padaryti mokslo tyrimams

prieinamus kuo daugiau tokios paprastos, privačios, asmeninės lietuvių bendrinės kalbos pavyzdžių – tų mažesnių kelių kelelių kalbos. Ji būna užfiksuota visų pirma mūsų pačių ir mūsų draugų ar giminių rašytuose laiškuose ir dienoraščiuose. Todėl vadindami naująjį projektą *Asmeninės rašomosios lietuvių kalbos duomenų baze*, renkame įvairiausių laiškų, atvirukų, atvirlaiškių, nuotraukų užrašų, dienoraščių kopijas ar originalus.

Duomenų bazę sudaro bent keturių laikotarpių dokumentai:

1. Nuo seniausių laikų iki 1918 m. (kai bendrinė kalba dar buvo tik pradinėje savo pakopoje).
2. 1919–1944 m. (intensyvaus bendrinės kalbos kūrimo laikotarpis nepriklausomoje ir II pasaulinio karo metu okupuotoje Lietuvoje).
3. 1945–1990 m. (sovietų okupuotos Lietuvos bendrinės kalbos laikotarpis).
4. Nuo 1990 m. iki dabar (vėliausia ir labiausiai susiformavusi bendrinė kalba).

* * *

Pradinis mūsų projekto tikslas – rinkti minėtos asmeninės *rāšomosios* lietuvių kalbos pavyzdžius: laiškus, atvirlaiškius, atvirukus, nuotraukų užrašus, dienoraščius. Gautą medžiagą skaitmenuojame, t. y. skenuojame, kad ji būtų vėliau prieinama tyrėjams. Tolesnis darbo etapas – laiškų, atvirlaiškių ir kt. perrašymas ir pateikimas internete, kad būtų patogų surinkta mėdžiaga naudotis.

Naujamajai bazei stengiamės rinkti paprastų, visuomenėje nebūtinai žinomų ar išsilavinusių, netgi mažaraščių žmonių *rāšomosios* kalbos pavyzdžius. Tokio pobūdžio lietuvių kalbos tekstai dar nerinkti. Tačiau jau yra sukurtos anglų, vokiečių, norvegų kalbomis rašytų laiškų duomenų bazės, kurių didžiąją dalį neretai sudaro emigrantų laišškai.

Tokie laišškai (atvirlaiškiai, dienoraščiai ir kt.), šalia kitų rašytinių šaltinių, suteikia daugiau duomenų apie tarmes, jų kaitą, kalbos istoriją, bendrinę kalbą, t. y. jie parodo visus tuos lietuvių kalbos vieškelius ir kelelius. Lietuvių bendrinė kalba dar labai jauna. Pakanka atsiversti šimtmečio senumo laiškus ir pamatysime, kad daugeliui tuo metu rašiusiųjų vis dar prasprūdavo ir gimtosios tarmės ypatybių. Kodėl? Nes tai buvo jų gimtoji tarmė, gimtoji kalba. Bendrinė kalba ne vienam to meto žmogui buvo išsimokslinimo kalba. Paprasti, menką išsilavinimą teigiję žmonės rašė taip, kaip kalbėjo: pramokę jungti raides, jie užrašinėjo savo kasdienę kalbą.

Siekdami išsaugoti tokiōs kasdienės bendrinės (ir tarminės) kalbos pavyzdžius, labai prašytume pasidalyti savo namuose laikomais laiškais, atvirlaiškiais, įvairiais privačiais užrašais, dienoraščiais. Reikalingi ir vokai – ant voko užrašyti adresai nurodo tiek autoriaus, tiek laiško gavėjo gyventas vietas – taip nubraižomas korespondencijos dalyvių gyventų vietų žemėlapis. Pašto antspaudas, palygintas su laiške ar atviruke parašyta data, padeda sužinoti, kada laiškas išsiųstas ir kiek keliavo. Pačius originalūs kaupia ir saugo Nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka (adresą žr. straipsnio pabaigoje). Jei norėtumėte sau išsaugoti laiškų ir kitų dokumentų originalus, juos gražinsime, tik prieš tai padarysime geros kokybės kompiuteriais nuskaitytas kopijas.

Sukurta duomenų bazė bus svarbi ne tik kalbos studijoms. Be abejo, ji pravers ir istorijai – visų pirma kasdienybės, mikroistorijai. Žmonių laišakai padės atskleisti pamiřstus ar net nežinotus faktus, atskleis daugelio požiūrį į savo laiką, į savo gyvenimą – juk laiškų mintys labai skiriasi nuo laikraščių ir istorijos knygų informacijos. Bazės duomenys padės ir sociolōgams bei antropolōgams pažinti smulkiausias visuomenės raidos detalės iš asmeninės žmonių perspektyvos. Kad būtų galima daryti apibendrinimus, reikia nemažos kritinės tekstų masės.

Iniciatyvinę duomenų bazės grupę sudaro doc. dr. Violeta Kalėdaitė (VDU), prof. Giedrius Subačius (PLB Lituanistikos katedra UIC, Lietuvių kalbos institutas) ir Aurelija Tamošiūnaitė (PLB Lituanistikos katedros doktorantė UIC). Kooperuojamės su Nacionaline Martyno Mažvydo biblioteka (Jolita Steponaitienė), VDU Lituanistikos katedra (doc. dr. Asta Kazlauskienė, dr. Andrius Utka), Lietuvių kalbos institutū, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutū. Darbas jau verda, bet kol kas savo tinklalapio atverti dar negalime. Prieš pradėdami skelbti turime sukaupti daugiau mėdžiagos.

Nuoširdžiai prašome Jūsų pagalbos – pasidalyti savo namų archyvuose laikoma privačios lietuvių kalbos mėdžiaga: lietuviškais laiškais, atvirukais, atvirlaiškiais, nuotraukų užrašais, dienoraščiais. Prašome mums rašyti ir skambinti:

Prof. Giedrius Subačius
Dept. Slavic and Baltic
University of Illinois at Chicago
601 S. Morgan St.
Chicago IL 60607, U.S.A.

Jolita Steponaitienė
Retų knygų ir rankraščių skyrius
Nacionalinė M. Mažvydo biblioteka
Gedimino pr. 51
LT-01504 Vilnius
Tel. 8 5 239 8540

Elektroniniai adresai:
subacius@uic.edu
v.kaledaite@hmf.vdu.lt
aurelijat@yahoo.com